

**צוותי המומחים של המשבר
צוות רווחה
נייר עמדה מס' 1
אפריל 2020**

**תפקידו של מערך העבודה הסוציאלית בשעת חירום: לקחים מהמשבר הנוכחי
והמלצות לעתיד**

פרופ' עידית וייס-גל | ראש ביה"ס לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' מיכל קרומר-נבו | מרצה בכירה במחלקה לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת
בן-גוריון בנגב

תקציר

עם פרוץ משבר הקורונה, המדינה הוציאה לחופשה ללא תשלום את העובדים הסוציאליים שהיא מעסיקה. במקביל, הופסק המימון הממשלתי לעשרות תוכניות רווחה המספקות שירותים לכמה מהקבוצות הפגיעות ביותר בחברה הישראלית: מניצולי שואה ועד נערות במצוקה. רק אחרי הפעלת לחץ מצד איגוד העובדים הסוציאליים ומרכז השלטון המקומי החזירה המדינה את העו"סים לעבודתם – וגם אז, לא באופן מלא. לפיכך, יש צורך בקידום חקיקה שתקבע כי עו"סים יוגדרו בשעת חירום כ"עובדים חיוניים". קודם כל, משום שהשירותים שהם מספקים בשגרה לחלקים נרחבים בחברה הישראלית הופכים קריטיים מתמיד בזמן משבר. שנית, כי עו"סים יכולים לתווך בין מקבלי החלטות לבין הקהילות שבהן הם עובדים, כמו המגזרים החרדי והערבי, ולסייע ביישום מדיניות הממשלה. היכרותם המעמיקה עם אוכלוסיות שונות ומגוונות ברחבי הארץ עשויה גם להביא לגיבוש מדיניות יעילה ונכונה יותר.

משבר הקורונה ומערך העבודה הסוציאלית

עם ההכרזה על מצב חירום בישראל, קיבלה הממשלה שתי החלטות שגויות ובעלות השלכות חמורות לגבי כמה מהקבוצות הפגיעות ביותר בחברה הישראלית.

ההחלטה השגויה הראשונה הייתה שלא להגדיר את כל העובדים הסוציאליים במדינה כ"עובדים חיוניים". כתוצאה מכך, הופסקה עבודתם. כבר בתקנות הראשונות לשעת חירום שפרסמה הממשלה עובדים סוציאליים לא נכללו בין "העובדים החיוניים" למשק. אמנם ב-22 במרץ נשלח מכתב מטעם משרד הפנים ויו"ר מרכז השלטון המקומי, שקבע כי עובדים סוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות צריכים להישאר בהיקף עבודה מלא, אלא שבפועל ההחלטה לא נאכפה: רשויות רבות הוציאו שיעור גבוה מהעובדים הסוציאליים שלהן לחופשה ללא תשלום. איגוד העובדים הסוציאליים נאלץ לבדוק בעצמו מה המצב בשטח ולהתריע על אי-יישום ההחלטה. רק אחרי התערבות ולחץ מאסיבי מצד איגוד העובדים הסוציאליים, מרכז השלטון המקומי ומשרד הרווחה, הוחזרו העובדים הסוציאליים ברוב הרשויות לעבודה בהיקף מלא – וגם אז לא בכל הרשויות. רק ב-8 באפריל, ערב פסח, הממשלה החליטה להכיר בכל העובדים הסוציאליים המועסקים ברשויות המקומיות בתור "עובדים חיוניים".

במקביל, גם עובדים סוציאליים המועסקים ישירות על-ידי משרד הרווחה הוצאו לחופשה ללא תשלום. כך, לדוגמה, בשירות המבחן למבוגרים ולנוער וביחידה של משרד הרווחה האמונה על בדיקת מצבם של ילדים שקיים לגביהם חשש שנפגעו מינית. אפילו מנהלי תחומים במשרד הרווחה – אנשי מקצוע מנוסים שנחיצותם בשעת חירום רבה במיוחד כמי שיכולים לשנות מדיניות, ליעץ לעובדים שבשטח ולספק מענה מייד לבעיות שונות – הוצאו לחופשה כפויה.

ההחלטה השגויה השנייה הייתה צמצום "תקציבי הפעולה" המועברים על-ידי משרד הרווחה לרשויות המקומיות ומיועדים לטיפול באוכלוסיות במצוקה קשה. תקציבים אלה נולדו כחלק מגל מיקור החוץ והקיצוצים התקציביים בשנים שלפני משבר הקורונה. בעזרתם המדינה יכולה להפעיל תוכניות חיוניות בעודה מסתמכת על תקציבים הנחשבים "מיוחדים" – כלומר, כאלה שמועברים לרשויות בלי להימצא בבסיס התקציב של משרד הרווחה. תקציבים אלה מתועלים לתוכניות חשובות ביותר, כמו למשל "בית חם" לנערות במצוקה, תוכנית "נושמים לרווחה" המסייעת למשפחות החיות בעוני ותוכנית "עוצמה" לטיפול בצעירים חסרי עורף משפחתי.

תקציבים אלה מצריכים אישור מחדש כל שנה או שנתיים, וחוסר הוודאות לגבי המשך קבלתם הביא רשויות מקומיות לסגור לאלתר עשרות תוכניות ולהוציא את עובדיהן לחופשה ללא תשלום או לחופשה כפויה. בחוזר מנכ"ל מס' 12, המעודכן ל-31 למרץ, נעשה אמנם ניסיון לתיקון המצב בעזרת הודעה על פתיחה מחדש של חלק מהתוכניות במימון מלא, אבל גם בו מוזכר מספר לא מבוטל של תוכניות שהמימון שלהן, עד הודעה חדשה, יהיה חלקי או אפסי – ובכללן תוכניות לטיפול בניצולי שואה, אנשים עם מוגבלויות וקהילת הלהט"ב. כתוצאה מכך, תופסק לחלוטין או תוגבל באופן ניכר המעורבות של עובדים סוציאליים בתוכניות אלה.

שתי הטעויות הקריטיות האלה נובעות מאי-הכרה של הממשלה בנחיצות של עובדים סוציאליים דווקא בימי משבר – במיוחד בכל הקשור לטיפול באוכלוסיות מוחלשות. עוד לפני ימי הקורונה סבלו השירותים החברתיים בישראל מתת-תקינה חמורה וממחסור בעובדים סוציאליים. ההחלטות של הממשלה בתחילת המשבר חשפו, למרבה הצער, את מידת הניתוק של מקבלי ההחלטות מהצרכים היומיומיים המידיים של הקבוצות המוחלשות ביותר בחברה הישראלית – ושל אנשי המקצוע המסייעים להן בשגרה. זאת ועוד, בשל הסיבות שיפורטו בהמשך, הממשלה צריכה לראות בעובדים הסוציאליים חלק מהמאמץ הלאומי הכולל לבלימת הנגיף. הוצאתם לחופשה ללא תשלום דווקא בשעת משבר היא החלטה שעלולה לגבות מהחברה הישראלית תשלום כבד. לפיכך, **יש לקדם חקיקה הקובעת כי בזמן חירום עובדים סוציאליים יוגדרו באופן אוטומטי כ"עובדים חיוניים" שלא ניתן להוציא לחל"ת.**

מדיניות זו מוצדקת בשל ארבע סיבות מרכזיות:

1. **הפסקת עבודתם של עובדים סוציאליים בזמן חירום פירושה פגיעה קשה בחלקים גדולים של החברה הישראלית.** עובדים סוציאליים מעניקים שירותים לילדים, בני נוער, מבוגרים וקשישים. הם מסייעים לאנשים עם מוגבלות נפשית ופיזית, נוער בסיכון, אנשים החיים בעוני, אימהות צעירות, חולים ובני משפחותיהם, הורים שכולים, קשישים בודדים, נשים ובני נוער בזנות ועוד – וזוהי, כמובן, רשימה חלקית בלבד. עבור אוכלוסיות אלה ורבות אחרות הסיוע השוטף מצד עובדים סוציאליים הוא בגדר שירות חיוני לכל דבר ועניין. יתרה מכך, מערך העבודה הסוציאלית משמש עבור ישראלים רבים כרשת ביטחון חברתית אחרונה. לעתים קרובות כשאדם או משפחה במשבר לא מקבלים סיוע מאף גורם אחר, העובדת הסוציאלית במחלקה לשירותים חברתיים משמשת ככתובת אחרונה. בשעת חירום, כששירותים חברתיים רבים לא עומדים בעומס הפניות, הזמינות שלה קריטית מתמיד.
2. **במצב משברי מתמשך, כמו מגיפת הקורונה, מצוקות אישיות, משפחתיות וקהילתיות רק הולכות ומחמירות.** הסיוע שמגישים עובדים סוציאליים בימי שגרה הופך קריטי פי כמה בעתות משבר, על רקע החרפה בתופעות של אלימות, לחץ פנים-משפחתי, בדידות קשה וחוסר תפקוד.
3. **לעובדים סוציאליים יש יכולת לסייע לאוכלוסיות רבות להתאים את שגרת חייהן לתנאים של משבר מתמשך.** עובדים סוציאליים מכירים היטב את הקהילות שבהן הם עובדים. אי-לכך, יש בכוחם להציע פתרונות יצירתיים לשלל הבעיות שצצות בזמן משבר לאומי. דוגמה טובה לכך ניתן למצוא במחלקה לשירותים חברתיים בירוחם. על רקע סגירת מערכת החינוך, ומתוך היכרות עם חיי התושבים החרדים המצויים בהסגר בלי גישה לאינטרנט או לטלוויזיה, עובדות סוציאליות בירוחם קידמו רכישה של מקרנים שחולקו למשפחות ואפשרו להן להקרין לילדים סרטים המבוססים על סיפורי התורה. בנוסף, במרכזי "עוצמה" בכל רחבי הארץ – מרכזים הפועלים לצד המחלקות לשירותים חברתיים – עובדים סוציאליים סייעו לתושבים להגיש תביעות מקוונות לדמי אבטלה, טיפלו ביחידים ובמשפחות שנותקו מהחשמל ועוד.
4. **ההיכרות הקרובה של עובדים סוציאליים עם אוכלוסיות מגוונות היא משאב יקר ערך עבור מקבלי ההחלטות בשעת חירום.** עובדים סוציאליים צברו לאורך השנים ידע רב לגבי הדינמיקה החברתית, אורחות החשיבה והתרבות של הקהילות השונות המרכיבות את החברה הישראלית – כמו, למשל, האוכלוסייה החרדית לגונויה. זהו ידע בעל חשיבות ראשונה במעלה עבור קובעי מדיניות בשעת חירום. לפיכך, עובדים סוציאליים יכולים לשמש מתווכים בין קובעי המדיניות לקהילות הללו. בנוסף, יש ביכולתם להביא את הידע המקצועי העשיר שלהם לשולחן קבלת ההחלטות. האזנה לעובדים סוציאליים, במקום שליחתם לחופשה ללא תשלום, יכולה לקצר הליכים ולהביא לגיבוש מדיניות אפקטיבית ונכונה יותר.

המלצות:

1. **להחזיר באופן מיידי את כל "תקציבי הפעולה" לתוכניות החברתיות התלויות בהם, כך שיוכלו להמשיך לפעול – בכפוף, כמובן, לנהלי משרד הבריאות.**
2. **לקדם חקיקה הקובעת כי בזמן חירום עובדים סוציאליים יוגדרו באופן אוטומטי כ"עובדים חיוניים", ולכן לא ניתן להוציאם לחל"ת.** חקיקה זו תהיה תקפה לא רק לעובדים סוציאליים המועסקים על-ידי המדינה אלא גם לאלה המועסקים על-ידי רשויות מקומיות וארגונים המעניקים למדינה שירותים במיקור חוץ. חקיקה זו לא תאפשר מלכתחילה דיון בצמצום מספרם של העובדים הסוציאליים בשעת משבר.
3. **לקבוע כלל תקציבי המונע פגיעה ב"תקציבי הפעולה" של משרד הרווחה בשעת חירום, על בסיס הגדרת התוכניות התלויות בהם כחלק אינטגרלי מפעילות המשרד.**